

Editöryel Sunuş:

Salgın Hastalıkların Gölgesinde Yaşamak

Hanife KONCU¹
Kaan H. ÖKTEN²

*Bilmedük zevk-i visâliün çekmeyince firkatüün
Olmayınca haste kadrin bilmez âdem sıhhatüün*
Fıtnat Hanım (Çeçen, 1996: 347)

Yüzyıllar boyunca salgın hastalıkların yoğun etkisi görülmüş, insanlığın günümüze geliş macerası bunların seyri altında tamamlanmıştır. Hemen her dönemde veba, kolera, çiçek, sıtma vb. gibi belli başlı salgın hastalıklar ortaya çıkmış, bunlar binlerce hatta milyonlarca insanın ölümüyle sonuçlanmıştır. Tarihi süreç içinde büyük çapta “üç veba, yedi kolera ve bugünlerde yaşadığımız salgınla birlikte 10’dan fazla grip pandemisi”nin (Kılıç, 2020: 15) baş gösterdiği belirtilmektedir.

Malum olduğu gibi hastalık ve özellikle salgın hastalıkların tesir alanı sadece tıp olarak düşünülemez. Bunlar aslında hayatın tüm alanlarını, tüm dünyamızı etkiler. Bu sebeple resimden edebiyata, felsefeden sosyolojiye, psikolojiden eğitime, ekonomiden mimariye, hayata, sanata, kültüre, siyasete, çalışma dünyasına kadar tüm alanları tesiri altına alırlar. Dolayısıyla gözle görülen en belirgin sahalardan zihniyet dünyamızın en ücra köşelerine kadar hastalıkların ve özellikle salgın hastalıkların hissedildiği söylenebilir. Bu hastalıklar sadece geçmişin ve yaşanan anın değil, geleceğin de belirleyicisidir. Bu sebeple belki de tarihin şekillenmesinde çoğu zaman bir “kırılma noktası” teşkil eder.

İnsanoğlu, yüzyıllarca bu hastalıklara bugün de olduğu gibi tedaviler aramış, bazen bunun için tıbbî metotlar geliştirmiş/geliştirebilmiş bazen çare olarak bitkilere, halk tıbbına hatta cevherlere yönelmiş; sihirden, büyüden, batıl inançlardan medet ummuştur. Salgın hastalık denince akla ilk gelen çarelerden biri, ilk korunma yöntemi, hemen her dönemde kullanılmış olan karantina uygulamasıdır. Dinler tarihine bakıldığında,

Eski Ahid’de, savaştan sonra orduda çıkan veba salgını dolayısıyla askerlerin yedi gün süreyle ordugâhın dışında konaklamaları, vücutlarını, elbiselerini ve diğer eşyalarını temizlemeleri, ateşe dayanıklı madenî eşyanın tamamını ateşten geçirmeleri emredilmekte ve ancak yedinci gün tekrar yıkanıp elbiselerini de bir daha yıkadıktan sonra ordugâha girebilecekleri belirtilmektedir. (Sarıyıldız, 2001: 463)

İslam dininde de anılan uygulamaya geniş yer verilmiş, gerek Hz. Muhammed gerekse halifeler döneminde salgın hastalığa yakalanan kimselerin diğerlerinden ayrılması yani tecrit edilmesi gerektiği belirtilmiştir (Sarıyıldız, 2001: 463). Kaynaklar “Hz. Peygamber bir yerde veba çıktığını duyanların oraya girmemelerini, buldukları yerde zuhur etmesi halinde ise oradan çıkmamalarını emretmiştir.” (Sarıyıldız, 2001: 463) diye aktarmaktadır.

Osmanlı döneminde hastalıkların seyrine bakıldığında, geniş kitleleri en fazla etkileyenlerden birinin veba diğerinin de kolera olduğu görülmektedir. Bunlardan vebanın dünya üzerinde

¹ Prof. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, hanife.koncu@msgsu.edu.tr

² Prof. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Felsefe Bölümü, kaan.okten@msgsu.edu.tr

görüldüğü dönemlerin genel olarak üç safhaya ayrıldığı belirtilmektedir: 6 ile 8. yüzyıl (Jüstinyen vebası); 14 ile 19. yüzyıl (kara ölüm); 19 ile 20. yüzyıl (Bombay vebası) (Varlık, 2011: 176). Kolera ise vebaya göre daha yeni bir hastalıktır ve 19. asırda görülmeye başlanmış (Kılıç, 2020: 26), bu dönemde Osmanlı şehirlerinden özellikle Erzurum, Kars, Muş, Trabzon ve İstanbul'da etkisini sürdürmüştür (Yılmaz, 2017: 36-50). Salgın hastalıkların mimariye tesirini ise daha çok hastanelerin yapımında görmekteyiz. Örneğin kaynaklar kolera salgını için İstanbul'da müstakil hastaneler inşa edildiğini bildirmektedir (Sarı, 2012: 104). Ayrıca bugün seyir amaçlı kullandığımız Kız Kulesi de hastane olarak kullanılmıştır (Sarı, 2012: 104).

Salgınların toplumlari/kitleleri ne derece etkilediğini literatürden yakinen takip edebilmekteyiz. Bu sebeple, özellikle salgın hastalıkların hüküm sürdüğü süreçte veya akabinde işlenen konulara bakıldığında hastalık veya hastalıkla ilgili unsurların çokça kullanıldığı, sadece kolera ve veba için bile müstakil risalelerin, eserlerin kaleme alındığı görülmektedir. Gerçekten hem geçmişte hem de günümüzde salgın hastalıkların insanları, kültürleri nasıl değiştirdiğini izlemek için sadece yazılı ürünlere bakmak yeterlidir. Bunlar bize çekilen dert, keder ve elemi, yaşanan acıyı, gösterilen sabrı bir ayna gibi aksettirirler. Örneğin Gelibolulu Mustafa Âlî (ö. 1600), vebanın yarattığı durumu aşağıdaki beytinde dile getirmekte, bu hastalığın binlerce kişinin ölümüne sebep olduğunu ifade etmektedir:

Nâr-ı vebâ ki bâd-ı semûm oldu reh-beri

Hâk itdi seyl-i renc ü 'anâ niçe bin seri (Öztürk, 2020: 138)

Bir diğer örnek olarak Servet-i Fünûn edebiyatının mühim simalarından Cenab Şahabeddin'in (ö. 1934) bir mektubu verilebilir. Şairin anılan mektubunda İspanyol gribine yakalandığına, ateşler içinde nasıl kıvrandığına şu cümleleri tanıklık etmektedir:

Muhterem Meslektaşım Beyefendi, size bu kağıdı otuz dokuz derece harâret içinde yazıyorum. Uzun müddet conjonctivite'den gözlerim kapalı gibi idi. Onun için Dârü'l-bedâyi meclis-i idâresinin son üç içtimânda hâzır bulunamadım. Geçen haftaki davete icâbet edecektim o da te'hîre uğradı. Bu haftayı Pazardan beri arasına kırk dereceyi bulan şiddetli ateş içinde geçiriyorum: Grippe fakat tatlı su gribi değil, pasaportunu iyi muâyene edemedim ama sanıyorum ki İspanyol olacak! Her halde mel'ün bir beliye. Ciğerlerime işlemeseydi...

(Demirel, 2019: 133)

21. yüzyılda yeni bir salgın hastalığı tecrübe etmekteyiz. Geniş kapsamlı olarak karşımıza çıkan ve bir ülkeyi, bir kıtayı değil tüm dünyayı etkileyen Covid-19 salgını, yaşamımızı, eğitimimizi, psikolojimizi, çalışma hayatımızı, kamusal alanları kullanımımızı kısacası her şeyi ama her şeyi etkisi altına almış durumdadır. Bu sebeple tüm dünyanın onun kıskacında yaşam mücadelesi vermekte olduğunu belirtmek hata olmayacaktır.

Salgın hastalık; ilaç demektir, tedavi demektir, ölüm demektir, acı demektir, ıstırap demektir, ruhi çöküş demektir, sevdiklerine yaklaşamama demektir, evden çıkamama demektir. Ancak süresi ne kadar uzun, tesiri ne derece güçlü olursa olsun sonsuza dek sürmeyecektir. Tek yapılması gereken kararlı, bilinçli hareket etmek, kendimizi ve çevremizi korumak, yaşam düzenimizi -şimdilik- ona uydurmaktır. Güçlükler, birlikte hareket edersek kolaylaşacak ve tesirini azaltacaktır. *Zira hayat varsa daima umut da vardır.*

Bu bağlamda umut ile umutsuzluk meselesi, özellikle salgın, felaket ve savaş dönemlerinde, kısacası yaşam ile ölüm arasındaki ayrımın incecik bir ipliğe bağlı olduğu zamanlarda daha da belirginleşmektedir. Mesele bir varoluş krizi meselesine dönüşmektedir. Kierkegaard'ın ifade ettiği üzere: "Umutsuzluğa düşen, umutsuzluğu içinde kendisi olmayı istemektedir." (Kierkegaard, 2010: 28) Özellikle böylesi kriz zamanlarında (ama sadece o zamanlarda değil), umut ile umutsuzluk, insanı kendi kendisiyle karşı karşıya bırakmakta, var olmak ile olmamak meselesiyle yüz yüze getirmektedir. Bu noktada Kierkegaard'ın çarpıcı çözümlemesi, son derece ufuk açııcıdır:

Ben'in hastalığı olan umutsuzluk, "Ölümcül hastalık" budur. Umutsuz kişi ölümcül bir hastadır. Başka herhangi bir hastalıktan daha fazla olarak, bu hastalık varlığın en saygın özüne saldırır; ama insan bu yüzden ölemez. Burada ölüm, hastalığın sonu değildir, bitmeyen bir sondur. Bu hastalıktan kurtulmamızı ölüm bile sağlayamaz, çünkü buradaki acısıyla birlikte olan hastalık ve... ölüm, ölememektir. Umutsuzluğun durumu budur. (Kierkegaard, 2010: 29)

Bu itibarla varoluş, ölümü ölememe hâlini almaktadır. Kierkegaard, düşünmenin zorunlu soyutluğunu öznenin somut benlik deneyimine geri taşımak istemektedir. Burada temelli olan, insanı bir ilişki olarak görmektir: kendini kendisiyle ilişkilendiren bir ilişki. Böylelikle benlik belirleniminde özgür olunabilmektedir. İnsan sentezdir: İdealite ile realite, sonluluk ile sonsuzluk, zorunluluk ile olanak sentezidir. İnsan varolabilmedir, varolma olanağıdır. Dolayısıyla insan, olanaklarının gerçekleşimine kendisi karar verendir. Öznenin kendi biricikliğinin ve tek seferliğinin bilincine varması, onu idrak etmesi umutsuzluk, kaygı ve suçluluk gibi varoluşsal bakımdan etkileyici benlik deneyimleri sayesinde gerçekleşmektedir.

Öte yandan Fransa'da varoluş felsefesi, varoluşçuluk hâlini almış felsefeyle sınırlı kalmaya- rak özellikle edebiyat ve sanatta kendini göstermiştir. Sartre'ın 1943 tarihli *Varlık ve Hiçlik*'i (Sartre, 2011) bu bağlamda fenomenolojik ontoloji olarak büyük bir önem arz etmektedir. Sartre'a göre insanın varoluşu, kendi içinde bir olumsuzlamayı barındırır: İnsan öyle bir varlıktır ki kendi olmadığı gibi olandır, kendi olduğu olmayandır. Başka bir deyişle insan, kendini verili olanın ötesine tasarlar, geleceğe yöneliktir. İnsan, geleceği geldirendir. Yani insan özsel olarak kendi olanakları tarafından belirlenmiştir. İnsan, geleceğe yönelik tasarımı dolayısıyla henüz olmamış olan ama olabilecek olandır (Sartre, 2011: 197). Ama aynı zamanda da olgusal olarak ne ise odur, çünkü başına gelenler tarafından da belirlenmiştir. Bir başka deyişle insanın varlık konstitüsyonu özgürlüktür. Çünkü insan, ne olacaksa onu kendisi kendi olanaklarından hareketle inşa etmektedir. Sartre için insanın verili bir özü yoktur. Dolayısıyla insan kendi özünü kendi varoluşu sayesinde belirler. Yani insan önce varolur, kendisiyle karşılaşır, dünyada tezahür eder ve sonra kendini tanımlar.

İşte bu bağlamda salgın, hastalık ve savaş dönemleri, insanı kendi gelecek tasarımının kırıl- ganlık ve geçiciliğiyle karşı karşıya bırakır. İçinde bulunduğumuz bu yıl, Covid-19 salgını dolay- ısıyla tam da böyle bir dönem olmuştur.

Kaynaklar

- Demirel, Y. (ed.) (2019). *Bâkî muhabbet*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çeçen, H. (1996). *Fitnat Hanım hayatı, sanatı ve divanı-inceleme-metin*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Kılıç, O. (2020). Tarihte küresel salgın hastalıklar ve toplum hayatına etkileri. *Küresel Salgının Anatomisi, İnsan ve Toplumun Geleceği*. (Muzaffer Şeker vd., ed.). Ankara: TÜBA, 15-53.
- Kierkegaard, S. (2010). *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk*. 5. Basım, çev. M. M. Yakupoğlu, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Öztürk, M. (2020). Divan şiirinde veba. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (6), 125-154.
- Sarı, N. (2012). Tıp. *DİA*, c. 41, İstanbul, 101-111.
- Sarıyıldız, G. (2001). Karantina. *DİA*, C. 24, İstanbul, 463-465.
- Sartre, J.-P. (2011). *Varlık ve Hiçlik*. 4. Basım, çev. T. Ilgaz, G. Çankaya Eksen, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Varlık, N. (2011). Tâun. *DİA*, c. 40, İstanbul, 175-177.
- Yılmaz, Ö. (2017). 1847-1848 kolera salgını ve Osmanlı coğrafyasındaki etkileri. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 6 (1), 23-55.

